

УДК 159.922.7-042.65:159.942.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.22>

Наталія ТРОФАЇЛА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дітей, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20304

ORCID: 0000-0002-9865-6133

Бібліографічний опис статті: Трофаїла, Н. (2022). Самостійність та її значення для емоційної вихованості дітей. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 136–140, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.22>

САМОСТІЙНІСТЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕМОЦІЙНОЇ ВИХОВАНOSTІ ДІТЕЙ

Стаття присвячена теоретичному аналізу наукового доробку з проблеми виховання самостійності в дітей дошкільного віку. Дитяча самостійність останнім часом все частіше стає об'єктом підвищеної уваги науковців, викладачів, педагогів. У змісті статті розкривається сутність дефініції «самостійність». Автором подано узагальнені підходи до розуміння і тлумачення самостійності О. Удіною, М. Монтесорі, Ш. Коном, З. Гуріною. Автором статті акцентовано увагу на значенні самостійності для емоційної вихованості в дошкільному віці. Самостійність – це багатогранний психологічний феномен діяльності особистості, що має власні конкретні критерії. «Це вольова властивість особистості як здатність систематизувати, планувати, регулювати і активно здійснювати свою діяльність без постійного керівництва і практичної допомоги ззовні». Самостійність як характеристика діяльності дошкільника проявляється у здатності досягати мети діяльності без сторонньої допомоги. Проявляється самостійність у дошкільному віці через самосвідомість, що визначається «діяльністю і здібностями особистості, які пов'язані з умінням організувати себе. Проявляється в цілеспрямованості, активності, обґрунтованій мотивації, плануванні своєї діяльності, самостійності, швидкості прийняття рішень і відповідальності за них, критичності оцінки результатів своїх дій, почутті обов'язку».

Самостійність розвивається поступово, і починається цей процес у гармонії з проявами психологічними, емоційними, комунікативними, пізнавальними. Розглядаючи дошкільний вік як період формування особистісних якостей, концепція сучасної української освіти визначає сутність нового підходу до дошкільного виховання, заснованого на принципах варіативного змісту, педагогіки розвитку, активного пізнання світу через види суспільної діяльності, виховання дитини як самостійного та ініціативного творця майбутнього.

Ключові слова: самостійність, вихованість, діти дошкільного віку, емоційна вихованість, емоції.

Nataliia TROFAILA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova str., 2, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20304

ORCID: 0000-0002-9865-6133

To cite this article: Trofaïla, N. (2022) Samostiinist ta yii znachennia dlia emotsiinoi vykhovanosti ditei [Independence and its importance for children's emotional education]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 136–140, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.22>

INDEPENDENCE AND ITS IMPORTANCE FOR CHILDREN'S EMOTIONAL EDUCATION

The article is devoted to the theoretical analysis of scientific achievements on the problem of education of independence in preschool children. Children's independence has recently become more and more the object of increased attention of scientists, teachers and educators. The content of the article reveals the essence of the definition of «independence». The author presents generalized approaches to the understanding and interpretation of independence by O. Udina, M. Montessori, S. Kon, Z. Gurina. The author of the article focuses on the importance of independence for emotional upbringing in preschool age. Independence is a multifaceted psychological phenomenon of an individual's activity that has its own specific criteria. «This is a strong-willed personality trait as the ability to systematize, plan, regulate and actively carry out their activities without constant guidance and practical assistance from outside». Independence as a characteristic of the preschooler's activity is manifested in the ability to achieve the goal of activity without outside help. Preschool independence is manifested through self-awareness, which is determined by the activities and abilities of the individual, which are related to the ability to organize themselves. Manifested in purposefulness, activity, reasonable

motivation, planning their activities, independence, speed of decision-making and responsibility for them, critical evaluation of the results of their actions, a sense of duty.

Independence develops gradually, and this process begins in harmony with the manifestations of psychological, emotional, communicative, cognitive. Considering preschool age as a period of personal qualities, the concept of modern Ukrainian education defines the essence of a new approach to preschool education, based on the principles of variable content, pedagogy of development, active knowledge of the world through social activities, raising a child as an independent and enterprising creator.

Key words: *independence, upbringing, preschool children, emotional upbringing, emotions.*

Актуальність. На сьогоднішній день, основною вимогою суспільства до дошкільної освіти нині є виховання дитини, здатної самостійно вирішувати різні завдання, критично мислити, вдосконалювати свої вміння та навички, творчо застосовувати їх в діяльності.

Закони України «Про освіту» і «Про дошкільну освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Концепція дошкільного виховання в Україні, Базовий компонент дошкільної освіти України, Освітня програма «Впевнений старт», інші нормативні й інструктивні документи орієнтують освітян на розвиток самостійної особистості.

Визначаючи самостійність як базову характеристику активності особистості, науковці акцентують увагу на здатності дитини здійснювати діяльність без сторонньої допомоги, пов'язують самостійність із найбільш високим рівнем опанування дій, що підкріплюється наявністю інтересу до змісту діяльності, володінням необхідними вміннями та навичками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання самостійності як особистісної якості розглядалася у працях вчених Н. Аксаріної, Л. Божович, Л. Венгера, Д. Ельконіна, О. Запорожця, В. Крутецького, Я. Неверович, Є. Субботського.

Виховання самостійності дітей дошкільного віку, досліджувалося В. Аванесовою, Г. Биховець, Т. Власовою, Ю. Демидовою, О. Кононко, О. Лісовець, С. Марутян, В. Маршицькою, Ш. Амонашвілі, Г. Цекерман.

Роль праці у вихованні у дошкільників самостійності розкрита в працях О. Андрейчик, Г. Беленької, Р. Буре, Л. Кірдоли, Л. Островської, Л. Пісоцької. Вплив продуктивних видів діяльності на вищезазначений процес визначено у наукових роботах Н. Ветлугіної, Н. Голоти, Г. Григорьєвої, О. Дронової, В. Зінченка, Л. Калуської, Т. Казакової, Т. Комарової, Н. Сакуліної, О. Удіна та ін.

Мета дослідження – узагальнення визначень понять «самостійність», «самостійність

дітей дошкільного віку» в психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Різноманітність висновків педагогів та психологів щодо становлення самостійності дітей свідчить, що серед науковців немає одностайності в розумінні цього питання.

В педагогічній системі М. Монтесорі самостійність розглядається як біологічна риса, що притаманна дитині з перших днів її життя, яку можна вгледіти як в умінні тримати голову (2,5-3 місяці), так і в комунікативних навичках (2-3 роки). Необхідно вчасно виявити перші прагнення до автономності та підтримати їх, заклавши тим самим основу для формування самостійності у дітей.

1. До досягнення 3-річного віку дитина має оволодіти елементарними навичками самообслуговування: їсти, одягатися/роздягатися, вмиватися, складати речі/іграшки. Також для цього періоду характерний прояв свободи вибору – одягу чи іграшок для прогулянки, улюбленого посуду для їжі, улюблених місць для дозвілля на вулиці.

2. Виховання самостійності у дітей 3-4 років полягає в тому, аби підтримати бажання проявляти свою незалежність та відтворювати сценки із дорослого життя. Розширте його межі, залучаючи до щоденних справ, які з допомогою казок та ігор трансформуються у захоплюючі пригоди.

3. Старшим дітям поручайте виконувати щоденні обов'язки, що стосуються всієї родини. У цьому віці приходить усвідомлення власної відповідальності за дії, можливість аналізувати результати та помилки.

Академік І. Кон визначає самостійність як властивість особистості, що припускає, «по-перше, незалежність, здатність самому, без підказки ззовні, приймати і проводити в життя важливі рішення, по-друге, відповідальність, готовність відповідати за наслідки своїх вчинків і, по-третє, переконання в тому, що така пове-

дінка реально, соціально можливо і морально правильно» (Кон, 1989).

3. Гурина розглядала самостійність дітей раннього віку як стійке особистісне утворення, тенденцію поведінки, вияв активності, що набуває сталої форми, перетворюється на особистісну якість, засвідчує повторюваність певного стилю і стратегії. На її думку, самостійність є комплексною, інтегрованою характеристикою особистості з такими складниками, як незалежність, ініціативність, самооцінка (Гурина, 2010).

У дослідженнях О. Кононко визначено, що активність і самостійність дитини дошкільного віку має тісний зв'язок з волею, тому що виконання завдання вимагає від дитини цілеспрямованості, уміння проявляти наполегливість. Вольові риси особистості вважаються стрижнем самостійності. У самостійної дитини завжди достатньо розвинена воля, така дитина рішуча у своєму виборі та оцінках, упевнена в досягненні мети. Залежна дитина завжди безвільна. Вона, навіть якщо й володіє знаннями, не вміє самостійно реалізувати свої здібності. Дослідниця не відкидає існування певного зв'язку між самостійністю й емоціями дитини: завдання, яке пропонує їй дорослий для виконання, має стати її завданням, набути для неї смислового значення, викликати емоції.

О. Удіна визначає самостійність як спосіб діяльності, зумовлений тим, що дитина дошкільного віку з раннього дитинства пов'язана з освоєнням різних видів діяльності (предметної, ігрової, трудової, продуктивної, пізнавальної). Дослідниця підкреслює, що формування самостійності як характеристики способу діяльності є першим етапом у розвитку цього явища й виступає функціональною сходинкою до формування самостійності як якості особистості. Якщо самостійність визначено як спосіб діяльності, її структура є ідентичною компонентам діяльності (мотив, мета, способи діяльності), а методика будується на формуванні уміння діяти без допомоги ззовні, поступово передаючи виконання окремих елементів діяльності самій дитині для самостійного здійснення без втручання дорослого. Ступінь самостійності дитини при цьому буде характеризуватися як ступінь її незалежності від допомоги ззовні (Удіна, 2008).

М. Савченко вказує на те, що на етапі завершення дошкільної освіти в контексті поняття

самостійність цільовими орієнтирами, передбачаються наступні вікові характеристики можливості дітей:

- вони виявляють ініціативу і самостійність в різних видах діяльності;
- здатні вибирати собі рід занять, учасників по спільній діяльності;
- дитина здатна до вольових зусиль;
- намагається самостійно придумувати пояснення явищам природи і вчинкам людей;
- здатна до прийняття власних рішень (Савченко, 2013).

У дослідженнях Д. Ельконіна проявляється підхід до самостійності як до інтегральних якостей особистості, які об'єднують в собі інтелектуальні, морально - вольові, емоційні сторони людини (Швець, 2003).

За Г. Биховець, дошкільника можна назвати самостійним, якщо його поведінка характеризується комплексом усіх основних показників – незалежністю, ініціативністю, цілеспрямованістю й оптимізмом. Несформованість хоча б одного з них робить неправомірною високу оцінку, бо кожне з названих умінь є необхідною умовою розвитку самостійності малюка, взяте окремо, не може гарантувати необхідний рівень активності особистості.

У роботах К. Кузовкової визначені рівні самостійності дошкільників, які залежать від змісту конкретної діяльності, здійснюваної дитиною без допомоги дорослих:

- високий рівень характеризується усвідомленим керівництвом власною поведінкою, ініціативою, активністю, що говорить про прагнення дитини до виявлення самостійності у власних діях. Такі дошкільники позитивно ставляться до самостійності;
- середній рівень розвитку самостійності характеризується тим, що в дітей проявляється прагнення до самостійності, проте не завжди успішно. Такі діти потребують допомоги дорослого;
- низький рівень характеризується тим, що в дітей ніяким чином не проявляється бажання зробити щось самостійно. У таких дітей не спостерігається позитивного емоційного ставлення до розвитку самостійності.

Т. Борисова виділяє 3 компоненти розвитку самостійності:

1. Інтелектуального: продуктивного і традиційного мислення. Виховання самостійності, за Л. Виготським, багато в чому залежить від

сформованості пам'яті, мислення, розвитку уваги, мови і так далі, при цьому діти вміють підпорядковувати свої дії різних завдань, досягати мети.

2. Емоційного: при конкретних умовах емоція може істотно підвищити продуктивність розумової діяльності.

3. Вольового: елементів волі, які закладаються у дитини ще в період перед дошкільного віку; ступінь розвитку волі залежить від засобу, форми і методи виховання (Борисова, 2008).

За В. Риндак, до характерних рис розвиненої самостійності відносяться: а) виконання роботи за власною ініціативою, помітити необхідність різних дій (поливати квіти, якщо земля суха; побачивши безлад, усувати його);

б) виконання роботи без сторонньої допомоги, без контролю дорослих;

в) виконання свідомих дій, вміння елементарно спланувати дії (вміти зрозуміти цілі роботи, передбачити їх підсумок);

г) формулювати адекватну оцінку своєї діяльності, здійснення елементарного самоконтролю;

д) перенесення відомих способів дій в нові умови (Рындак, 2006).

Значний внесок у розвиток самостійності зробив і швейцарський педагог-новатор Й.-Г. Песталоцці, який зазначав, що пізнання самого себе є центральним пунктом, з якого має виходити все навчання і виховання.

Автор підкреслював подвійний характер пізнання самого себе:

- 1) це пізнання своєї фізичної природи;
- 2) це пізнання своєї внутрішньої самостійності, усвідомлення своєї волі, здатності самому досягати власного благополуччя, усві-

домлення свого обов'язку залишатися вірним власним поглядам.

Самостійність відіграє важливу роль у розвитку емоційного виховання. Основними функціями емоцій є оцінка, спонукання до діяльності, стереотипне розв'язання ситуацій, організація діяльності, вплив на пізнавальні й органічні процеси.

Адже вихована дитина володіє своїми емоціями, ніколи не влаштує істерики. Під час будь якого прояву самостійності, дитина вчиться стримувати свої емоції та керувати ними. За допомогою емоцій дитина передбачає розгортання подій у певному напрямку, вона очікує приємних чи неприємних для себе ситуацій. Це стимулює її до певних дій.

Виховання самостійності матиме результат, коли будуть створені відповідні психолого-педагогічні умови; коли дорослий буде активно спонукати дитину до прояву ініціативи, вчитиме планувати свою діяльність, формувати мету, знати способи її досягнення і бачити кінцевий результат.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Різноманітність тлумачень у психолого-педагогічній науці дефініції «самостійність» свідчить про багатогранність та складність цього явища. Існують різні підходи й щодо визначення сутності цього поняття стосовно дітей дошкільного віку.

Незважаючи на розбіжності в поглядах на процес розвитку самостійності дітей дошкільного віку, загально визнаною є оцінка дошкільного періоду як чутливого у вихованні цієї якості. Загально визнаною є також і оцінка значення самостійності в становленні дитини як особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисова О.Ф. Самостоятельность как база формирования социальных компетенций дошкольника. *Детский сад от А до Я*. 2008. № 1. С. 124–132.
2. Гуріна З.В. Розвиток самостійності як базової характеристики підростаючої особистості дитини. *Проблеми сучасної психології*: збірник наукових праць; КПНУ імені Івана Огієнка; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. Вип. 9. С. 65–74.
3. Кон И.С. Психология ранней юности. Москва: Просвещение, 1989. 256 с. 30.
4. Коменский Я.А., Локк Д., Руссо Ж.-Ж., Песталоцци И. Педагогическое наследие. Сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский. Москва: Педагогика, 1989. 416 с.
5. Рындак В.Г., Кулешова Е.И. Роль дошкольного периода в воспитании творческой самостоятельности младшего школьника. *Вестник ОГПУ. Серия: педагогика*. 2006. № 4. С. 116–123.
6. Савченко М.В. Підготовка педагогів до роботи з виховання самостійності в дітей дошкільного віку в ігровій діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди: зб. наук. праць. Серія: педагогіка*. 2013 № 28. С. 283–288.

7. Удіна О.М. Виховання самостійності дошкільників в образотворчій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка» ; Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 21 с.
8. Швець О.М. Види художньої діяльності з паперу. Запоріжжя, 2003. 71 с.

REFERENCES:

1. Borysova O.F. (2008) Samostoiatelnost kak baza formirovaniya sotsialnykh kompetentsyi doskolnyka. [Independence as a basis for the formation of social competencies of preschoolers.] Detskiy sad ot A do Ya. № 1. S. 124–132 [in Russian].
2. Hurina Z.V. (2010) Rozvytok samostiinosti yak bazovoi kharakterystyky pidrostaiuchoi osobystosti dytyny. [Development of independence as a basic characteristic of the growing personality of the child.] Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats; KPNU imeni Ivana Ohienka; Instytut psykholohii im. H.S. Kostiuka APN Ukrainy, Vyp. 9. S. 65–74 [in Ukrainian].
3. Kon Y.S. (1989) Psykholohiya rannei yunosty. [Psychology of early adolescence] Moskva: Prosveshchenye. 256 s. [in Russian].
4. Komenskiy Ya.A., Lokk D., Russo Zh.-Zh., Pestalotstsy Y. (1989) Pedagogicheskoe nasledye. [Pedagogical heritage Sost]. V. M. Klaryn, A. N. Dzhurynskiy. Moskva: Pedagogika. 416 s. [in Russian].
5. Ryndak V.H., Kuleshova E.Y. (2006) Rol doskolnogo peryoda v vospytanny tvorcheskoi samostoiatelnosti mladshoho shkolnyka. [The role of the preschool period in the upbringing of the creative independence of the younger student] Vestnyk OHPU. Seryia: pedagogika. № 4. S. 116–123. [in Russian].
6. Savchenko M.V. (2013) Pidhotovka pedahohiv do roboty z vykhovannya samostiinosti v ditei doskilnogo viku v ihrovii diialnosti. [Preparation of teachers for work on education of independence at children of preschool age in game activity] Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody: zb. nauk. prats. Seriya: pedagogika. № 28. S. 283–288. [in Ukrainian].
7. Udina O.M. (2008) Vykhovannya samostiinosti doskilnykiv v obrazotvorchii diialnosti : avtoref. dys. ... kand. ped.nauk : spets. 13.00.08 «Doshkilna pedagogika» ; [Educating the independence of preschoolers in art] In-t problem vykhovannya APN Ukrainy. Kyiv. 21 s. [in Ukrainian].
8. Shvets O.M. (2003) Vydy khudozhnoi diialnosti z paperu. [Types of artistic activities made of paper]. Zaporizhzhia. 71 s. [in Ukrainian].